

HANS MORGENTHAU

Teorija in praksa mednarodnih odnosov

*Realistična teorija mednarodne politike**

Knjiga pred vami želi predstaviti teorijo mednarodne politike. Test, s katerim je teorijo potrebno preverjati, ni aprioren in abstrakten, ampak empiričen in pragmatičen. Drugače povedano, teorije ne smemo presoјati s pomočjo vnaprej ustvarjenih abstraktnih načel, ki so brez povezave z resničnostjo, temveč z njenim namenom: vnesti red in smisel v množico pojavov, ki bi brez tega ostali nepovezani in nerazumljivi. Teorijo moramo preverjati z dvojnim testom, empiričnim in logičnim. Ali je dejstva, kakršna v resnici so, s teorijo mogoče razložiti – in ali izsledki te teorije z logično nujnostjo izhajajo iz svojih premis? Na kratko rečeno, ali je teorija konsistentna z dejstvi in znotraj sebe?

Predmet razprave te teorije zadeva naravo vseh vrst politik. Za zgodovino sodobne politične misli je značilna borba dveh šol, ki se med seboj bistveno razlikujeta po temeljnem pojmovanju človekove narave, družbe in politike. Ena šola verjame, da je mogoče racionalni in moralni red, zasnovan na splošno veljavnih abstraktnih načelih, uresničiti v današnjem svetu, zdaj in tukaj. Pri tem izhaja iz domneve o esencialni dobroti človekove narave in njeni neskončni prilagodljivosti. Vzrok za dejstvo, da družbeni red ne ustreza racionalnim standardom, vidi v pomanjkanju znanja in razumevanja, zastarelih družbenih institucijah ali izprijenosti določenih posameznikov in skupin ter verjame, da je te pomanjkljivosti mogoče odstraniti s pomočjo izobrazbe in reforme – ter le tu in tam z uporabo sile.

Druga šola meni, da je svet – nepopoln, kakršen je, če ga gledamo z racionalnega stališča – rezultat delovanja sil, vrojenih človekovi naravi, in če želimo svet

* V okviru tradicionalne šole se je kot dominanten in najpomembnejši pristop v proučevanju mednarodnih odnosov oblikoval t. i. realistično-analitičen pristop.

Najbolj celovito in reprezentativno sliko o teoretičnem konceptu mednarodnih odnosov te realistične šole vsebujejo dela H. Morgenthaua, ki je praktično njen začetnik in glavni predstavnik. Ker so mu sledili številni drugi, je ta šola v raznih variantah prisotna tudi danes ter zavzema odločilno mesto v proučevanju mednarodnih odnosov.

Svoje kapitalno delo »Politics Among Nations« (A. A. Knopf, New York, 6. izdaja, 1985, predgovor K. W. Thompson) začne Hans Morgenthau z ugotovitvijo, da je za zgodovino moderne politične misli karakteristična borba med dvema različnima šolama, ki se med seboj fundamentalno razlikujeta glede razumevanja človeške narave, družbe in politike. Morgenthau zato v izhodišču zariše jasno razmejitev med idealistično in realistično šolo mišljenja.

Na tej osnovi postavi nekatere osnovne in do sedaj empirično nepresežene principe filozofije političnega realizma. Realistična šola mišljenja – prvenstveno izražena v omenjenem delu H. Morgenthaua in njegovih epigonov – se pojavi v trenutku, ko se proučevanje mednarodnih odnosov oblikuje v posebno znanstveno disciplino. Dejansko lahko trdimo, da je to prva koherentna šola mišljenja na področju mednarodnih odnosov z izrazitimi hotenji znanstvenega pristopa in teoretičnega pojasnjevanja mednarodnih pojavov.

Zagotovo lahko rečemo, da predstavlja delo Morgenthaua najbolj celovito in najbolj dorečeno teorijo mednarodnih odnosov.

Objavljamo prvo poglavje njegovega dela, v katerem predstavi avtor šest temeljnih načel, ki so ogrodje teorije političnega realizma (op. Iztok Simoniti).

izboljšati, moramo delovati s temi silami in ne proti njim. Ker je to svet inherentno nasprotujočih si interesov in konfliktov med njimi, se moralna načela ne morejo nikoli popolnoma uresničiti. V najboljšem primeru se lahko le približno realizirajo skozi začasno ravnotežje interesov in razreševanja konfliktov, kar pa je zmeraj negotovo oziroma odvisno od okoliščin. Ta šola torej vidi v sistemu kontrole in ravnotežja (*»checks and balances«*) univerzalno načelo vseh pluralističnih družb. Pri svojem proučevanju se ta šola raje sklicuje na zgodovinske presedane kot pa na abstraktna načela, raje si prizadeva za uresničevanje manjšega zla kot pa absolutno dobrega.

Omenjena teorija si je zaradi svojega ukvarjanja s človekovo naravo, kakršna v resnici je, in zgodovinskimi procesi, kot so se v resnici odvijali, prislužila naziv realistična. Kakšna je doktrina političnega realizma? V nadaljevanju bo izpostavljenih šest temeljnih načel filozofije političnega realizma, ki se pogosto napačno razumejo.

Šest načel političnega realizma

1. Politični realizem verjame, da je politika, kot tudi družba nasploh, podrejena objektivnim zakonom, ki imajo svoje korenine v človekovi naravi. Da bi družbo izboljšali, moramo najprej razumeti zakone, po katerih (družba) živi; če se jim namreč človek zoperstavlja, doživi neuspeh.

Ker realizem verjame v objektivnost zakonov politike, mora prav tako verjeti v možnost oblikovanja neke racionalne teorije, ki te objektivne zakone odraža, četudi nepopolno in enostransko. Prav tako verjame, da je v politiki mogoče razlikovati med resnico in mnenjem, se pravi, med tem, kar je objektivno in racionalno resnično, podprto z dokazi in pojasnjeno z razumom – in tem, kar je le subjektivna sodba, ločena od dejstev in oblikovana pod vplivom predsodkov in želja.

Človekova narava, v kateri zakoni politike koreninijo, se ni spremenila od časov, ko so si klasični filozofi Kitajske, Indije in Grčije te zakone prizadevali odkriti. Novejši datum v politični teoriji ne pomeni neke prednosti, prav tako kot starejši datum še ne pomeni pomanjkljivosti. Dejstvo, da za neko politično teorijo še nismo slišali – če bi kakšna takšna sploh bila – sproži verjetno prej dvom v njeno trdnost, kot pa domnevo o njeni veljavnosti. V nasprotju s tem pa dejstvo, da je bila neka politična teorija razvita že pred več sto ali celo tisoč leti, kot je bila na primer teorija o ravnotežju moči, ne vodi k oblikovanju domneve, da je zastarela in staromodna. Politično teorijo moramo podvreči dvojnemu testu, preizkusu razuma in izkušnje. Zavračanje neke teorije samo zato, ker je cvetela pred nekaj stoletji, ne odraža racionalnosti argumenta, temveč modernistični predsodek o superiornosti sedanjosti nad preteklostjo. Odpraviti oživiljanje takšne teorije, češ, da gre za *»modo«* ali *»kaprico«*, bi bilo isto kot trditi, da gre pri političnih zadevah za mnenja in ne za resnico.

Teorija pomeni realistem ugotavljanje dejstev in njihovo razumsko osmišljanje. Naravo zunanje politike je mogoče dognati le s proučevanjem izvršenih političnih akcij in predvidljivih posledic teh dejanj. Tako lahko ugotovimo, kaj so državniki v resnici storili in iz predvidljivih posledic njihovih dejanj ugibamo o njihovih morebitnih ciljih.

Vendar pa golo proučevanje dejstev ne zadostuje. Da bi surovo faktografsko gradivo zunanje politike dobilo smisel, moramo k politični realnosti pristopiti

z določeno racionalno shemo, točnim načrtom, ki nam ponuja vse mogoče pomeni zunanje politike. Z drugimi besedami, postavimo se v položaj državnika, ki mora rešiti določen zunanjepolitični problem pod določenimi okoliščinami in se vprašajmo, katere so tiste racionalne alternative, med katerimi lahko državnik izbira in s katerimi lahko reši problem v določenih okoliščinah (predpostavljamo, da vedno ravna racionalno) ter katero od teh racionalnih alternativ bo državnik, ki ravna pod določenimi okoliščinami, najverjetneje izbral. Ravno takšno preverjanje racionalnih hipotez, ki jih soočamo z dejstvi in njihovimi posledicami, daje teoretičen smisel dejstvu zunanje politike.

2. Glavni kašipot, ki politični realizem usmerja skozi zapleteno pokrajino mednarodne politike, je koncept interesa, definiranega kot moč. Ta koncept povezuje razum, ki poizkuša doumeti mednarodno politiko z dejstvi, ki jih moramo razumeti. Z njegovo uporabo postane politika samostojna sfera dejanj in spoznanj, ne glede na ostala področja, kot so ekonomija (v smislu interesa, definiranega kot bogastvo), etika, estetika ali religija. Brez nekega takšnega koncepta bi bila teorija o politiki, domači ali mednarodni, povsem nemogoča, ker ne bi mogli razlikovati med političnimi in nepolitičnimi dejstvi, niti ne bi mogli politični sferi dati dimenzije sistematičnega reda.

Predpostavimo, da državniki razmišljajo v smislu interesa, definiranega kot moč, kar nam zgodovina tudi potrjuje. Taka domneva nam omogoča, da potujemo v preteklost in prihodnost in tam sledimo oziroma napovedujemo korake nekega državnika na političnem prizorišču, ki jih je storil bodisi včeraj in danes, ali pa jih bo storil jutri. Lahko ga opazujemo, kako piše depeše in prisluškujemo njegovim razgovorom z drugimi državniki, lahko beremo in napovedujemo njegove misli. Če razmišljamo v smislu interesa, definiranega kot moč, potem mislimo tako kot on. V vlogi nezainteresiranega opazovalca razumemo njegove misli in dejanja morda bolje od njega samega, ki je aktivni udeleženec na politični sceni.

Koncept interesa, definiranega kot moč, nalaga opazovalcu intelektualno disciplino, vnaša v politične zadeve racionalni red in tako omogoča teoretično razumevanje politike. Pri akterju pa ta koncept zagotavlja racionalno disciplino v dejanjih in oblikuje tisto osupljivo stalnost v zunanji politiki, zaradi katere se zdijo zunanje politike Amerike, Britanije ali Rusije kot jasen racionalen kontinuum, ki je v večjih delih notranje usklajen, ne glede na motive, preference ter intelektualne in moralne kvalitete različnih voditeljev teh držav. Realistična teorija mednarodne politike potemtakem varuje pred dvema popularnima zablodama: ukvarjanjem z motivi in ideološkimi preferencami.

Iskanje ključa za razumevanje zunanje politike izključno v motivih državnikov, je jalovo in varljivo početje. Jalovo zato, ker sodijo motivi med najbolj varljiva psihološka dejstva, ki so zaradi interesov in emocij tako akterjev kot opazovalcev pogosto popačena do nespoznavnosti. Ali res poznamo svoje motive? In kaj sploh vemo o motivih drugih?

Tudi, če bi resnične motive državnikov poznali, bi nam to znanje kaj malo pomagalo pri razumevanju njihove zunanje politike – celo zapeljati bi nas utegnilo. Res je, da pomeni poznavanje državnikovih motivov enega od mnogih ključev za ugibanje o smeri njegove zunanje politike, ne more pa pomeniti tistega ključa, s katerimi bi to politiko napovedovali. Zgodovina ne navaja primerov natančne in nujne korelacije med kvaliteto motivov in kvaliteto zunanje politike, tako v njenem moralnem kot tudi čisto političnem smislu.

Iz dobrih namenov državnika ne moremo sklepati, da bo njegova zunanja politika v praksi moralno hvalevredna in politično uspešna. Ocenjujoč njegove

motive lahko le rečemo, da ne bo namenoma težil k moralno vprašljivi politiki, ničesar pa ne moremo reči o uspešnosti te politike. Če želimo spoznati moralne in politične kvalitete državnikovih dejanj, moramo spoznati dejanja sama, in ne le motive zanje. Kolikokrat do sedaj so si politiki že želeli izboljšati svet, pa so ga poslabšali? In kolikokrat doslej smo si prizadevali za nek določen cilj, dosegli pa nekaj, česar niso pričakovali in ne želeli?

Politiko popuščanja Nevilla Chamberlaina so, kolikor lahko presodimo, navdihovali dobri nameni: prizadeval si je za ohranitev vseh – in miru in dobrobit vseh in verjetno so ga manj kot druge britanske premiere gnali motivi osebne moči. Pa vendar je njegova politika pripomogla k nujnosti II. svetovne vojne in prinesla strašno nesrečo milijonom ljudi. Po drugi strani je bil domet motivov sira Winstona Churchilla mnogo manj univerzalen in veliko bolj ozko naravnan k osebni in nacionalni moči, vendar pa je bila politika, ki se je rodila iz teh inferiornih pobud, po moralnih in političnih kvalitetah gotovo superiornjša od politike njegovih predhodnikov. Če ocenjujemo Robespierro po njegovih motivih, ga moramo šteti med najbolj krepostne ljudi zgodovine. Pa vendar je bil utopični radikalizem te krepostne osebe tisti, ki ga je silil ubijati manj krepostne od sebe, ga pripeljal na morišče in uničil revolucijo, katere voditelj je bil.

Dobri motivi dajejo zagotovilo pred namenoma slabo politiko, ne zagotavljajo pa moralne pozitivnosti in politične uspešnosti politike, ki jo navdihujejo. Za razumevanje zunanje politike nekega državnika je pomembno poznati njegovo intelektualno sposobnost razumevanja bistva politike in njegovo politično sposobnost prelivanja razumljenega v uspešno politično dejanje – ne pa njegovih motivov. Medtem ko etika abstraktno presoja moralne kvalitete motivov, mora politična teorija presojati politične kvalitete intelekta, volje in dejanj.

Realistična teorija mednarodne politike se izogiba tudi drugi splošni zablodi, ki zunanjo politiko nekega državnika enači z njegovimi filozofskimi in političnimi naklonjenostmi in na podlagi le-teh sklepa o državnikovi zunanji politiki. Politiki, še posebno v današnjih okoliščinah, radi svojo zunanjo politiko predstavijo v smislu svoje filozofije in političnih naklonjenosti, ker jim to prinaša splošno ljudsko podporo. Vendar, tako kot Lincoln, ločijo med »uradno dolžnostjo«, ki pomeni razmišljati in ravnati v smislu nacionalnih interesov, ter svojo »osebno željo«, ki pomeni realizacijo lastnih moralnih vrednot in političnih načel (povsod) po svetu. Politični realizem ne zahteva niti ne opravičuje indiferentnosti do političnih idealov in moralnih načel, zahteva pa ostro razlikovanje med tem, kar je vedno in povsod željeno, in tem, kar je v konkretnih okoliščinah kraja in časa mogoče.

Jasno je, da se vse zunanje politike v praksi niso uresničevale kot racionalne, objektivne in neemocionalne. Spremenljivi elementi človekove narave, predsodki, subjektivni nagibi ter sploh vse slabosti, h katerim so nagnjeni človekov razum, volja in telo, speljujejo zunanjo politiko stran od njene racionalne smeri. Javno prikazovanje popularnih čustev v podporo neke zunanje politike, ki deluje v pogojih demokratične kontrole, še posebno slabo vpliva na njeno racionalnost. Teorija zunanje politike, ki želi biti racionalna, mora začasno odmisлити iracionalne elemente in si prizadevati oblikovati takšno zunanjo politiko, ki odraža racionalno bistvo, vsebovano v praksi, brez naključnih odstopanj od racionalnosti, ki jih je seveda prav tako mogoče najti v praksi.

Odkloni od racionalnosti, ki niso posledica osebnostnih kapric ali psihopatologije tistih, ki se ukvarjajo s politiko, se zdijo naključni le, če jih opazujemo s stališča racionalnosti – sicer so lahko elementi koherentnega sistema iracional-

nosti. Zato je vredno proučiti možnost konstrukcije nasprotne teorije, to je teorije o iracionalni politiki.

Ko pogledamo razvoj ameriškega razmišljanja o zunanji politiki, nas preseneti trdovratnost napačnih ravnanj in stališč, ki so preživela kljub intelektualni argumentaciji in političnim izkušnjam/praksi (experience). Šele ko se to presenečenje, prav po aristotelovsko, sprevrže v iskanje racionalnega razumevanja, prinese rezultat, ki je tako pomirjajoč kot vznemirjajoč/moteč (disturbing): soočeni smo z intelektualnimi defekti, ki se pojavljajo na različne načine in v različnih stopnjah, vsi skupaj pa oblikujejo neke vrste skico patologije mednarodne politike. Ko se človekov um odloči približati realnosti z namenom, da bi deloval (in politično delovanje je eden od izrazitih primerov), ga pogosto spelje s poti eden od štirih običajnih mentalnih fenomenov: ostanki nekoč ustreznih načinov razmišljanja in ukrepanja, ki so zaradi nove družbene realnosti zastareli; demonološke razlage realnosti, ki nadomeščajo izmišljeno realnost (raje zlobne osebe kot nedoumljivi problemi); zapiranje oči pred zastrašujočo realnostjo in njeno zanikanje s pomočjo iluzornega verbalizma; zanašanje na neskončno prilagodljivost navidezno »trma-ste« realnosti.

Človek reagira na družbene situacije s ponavljajočimi se vzorci. Ista situacija, katere identiteto spoznamo v primerjanju s prejšnjimi situacijami, sproži isti odgovor. Človekov um ima ves čas pripravljeno paleto vzorcev, ki ustrezajo različnim situacijam; določen primer mora človek le identificirati (»spoznati«) in zanj uporabiti že oblikovan ustrezen vzorec. Človekov um se tako ravna po načelu ekonomizacije napa, pri čemer preprečuje raziskovanje »de novo« vseh posamičnih situacij ter iskanje ustreznega miselnega in akcijskega vzorca zanje. V pogojih dinamičnih sprememb pa postanejo tradicionalni vzorci neprimerni, nadomestiti jih morajo novi, ki odražajo te spremembe. V nasprotnem primeru se med tradicionalnimi vzorci in novo realnostjo odpre vrzel, ki ima za posledico napačno razmišljanje in napačno vodene akcije.

Kar zadeva mednarodno raven lahko brez pretiravanja ugotovimo, da sama struktura mednarodnih odnosov, kot se odraža v političnih institucijah, diplomatskih procedurah in pravnih ureditvah, prihaja v protislovje z realnostjo mednarodne politike, oziroma se večji del nanjo ne ozira. Medtem ko omenjena struktura mednarodnih odnosov predpostavlja »suvereno enakost« vseh narodov, v realni mednarodni politiki prevladuje izrazita neenakost narodov, med katerimi sta dve supersili, ki držita v rokah moč popolnega uničenja (ki je brez presedana), mnogi narodi pa so »mini države«, katerih moč je majhna tudi v primerjavi z močjo tradicionalnih nacionalnih držav. Ravno to nasprotje in protislovje med realnostjo mednarodne politike ter koncepti, institucijami in procedurami, ki naj bi to politiko pojasnjevali in jo nadzirali, je povzročilo neobvladljivost mednarodnih odnosov do te mere, da že meji na anarhijo. Mednarodni terorizem in različne reakcije vlad na ta pojav, vpletenost tujih vlad v libanonsko državljansko vojno, vojaške operacije ZDA v Jugovzhodni Aziji in vojaško posredovanje Sovjetske zveze v vzhodni Evropi ni mogoče razložiti ali opravičiti s sklicevanjem na tradicionalne koncepte, institucije in procedure.

Vse naštetе situacije imajo eno skupno značilnost. Sodobne razmere medsebojne odvisnosti zahtevajo politični red, ki to soodvisnost upošteva, medtem ko v realnosti legalne in institucionalne superstrukture, ki se spogledujejo še z 19. stoletjem, ravnaajo tako, kot da bi še vedno šlo za množico samozadostnih, neprodušno zaprtih in suverenih nacionalnih držav. Ti ostanki zastarelega legalnega in institucionalnega reda ne samo da ovirajo racionalno transformacijo mednarodnih

odnosov v smislu priznavanja neenakosti moči, ampak otežujejo in celo preprečujejo racionalnejšo politiko znotraj pomanjkljivega okvira takšnega sistema.

Za primitivno razmišljanje je značilno poosebljanje družbenih problemov. Takšna težnja je še posebno močna v primerih, ko se zdi, da problema ni mogoče racionalno razložiti in ga uspešno obvladovati. Ko pa se takšen težaven problem identificira z določeno osebo ali skupino oseb, se zazdi razumljiv in rešljiv. Verovanje v Satana kot izvor zla nam omogoča »razumeti« naravo zla, tako, da osredotočimo iskanje virov zla in nadzor nad njim v določeni osebi, katere fizični obstoj predpostavljamo. Politični konflikti zaradi njim lastne zapletenosti takšne preproste rešitve izključujejo. Naravnih katastrof ne moremo preprečiti s sežiganjem čarovnic; grožnji močne Nemčije, da bo vzpostavila hegemonijo nad Evropo, se ne moremo zoperstaviti s tem, da se iznebimo cele vrste nemških politikov. Če pa povežemo problem z določenimi osebami, na katere – lahko ali upamo, da lahko – vplivamo, smo problem intelektualno in pragmatično zmanjšali na obvladljive razsežnosti. Ko smo torej ugotovili, da so določeni posamezniki in skupine posameznikov izvor zla, se nam zdi, da smo dojeli vzročno zvezo, ki vodi od posameznikov k družbenim problemom. Takšno navidezno razumevanje ponuja tudi navidezne rešitve: odstraniti posameznike, »krive« za problem – in problem je rešen.

Predsodki še vedno obvladujejo odnose znotraj družbe. Demonološki vzorec razmišljanja in delovanja se je tako prenesel na druga polja človekovih aktivnosti, bližja tisti vrsti racionalnega poizvedovanja in delovanja, ki je predsodke izrinila iz naših odnosov do narave. Kot je zapisal William Graham Sumner, se »količina predsodkov ni veliko spremenila, so pa predsodki sedaj povezani s politiko in ne z religijo«.¹ Številne napake, ki so jih Združene države Amerike zagrešile pri reagiranju na policentrično naravo komunizma, odlično ilustrirajo pravkar zapisano. Rezultat nekritične opozicije proti komunizmu je nekritična podpora vlad in gibanj, ki javno izpovedujejo in prakticirajo antikomunizem. Iz takšne poenostavljene pozicije je zrasla ameriška politika v Aziji in Latinski Ameriki, v njej najdeti svojo racionalizacijo vietnamska vojna in naša nesposobnost dogovora s celinsko Kitajsko, kot tudi teorija in praksa preprečevanja podtalne dejavnosti (counter insurgency), ki s programom »Phoenix« vključuje številne ankete v Vietnamu ter poizkuse ali dejansko izvedbo atentatov na posamezne državnike. Znake podobnega načina reagiranja smo lahko v novejšem času zasledili v Centralni Ameriki.

Demonološki pristop k zunanji politiki krepí še eno patološko tendenco: zavračanje obstoja grozeče realnosti in s tem onemogočanje učinkovitega obračuna z njo. Tak pristop je pri nas v ZDA pozornost in zanimanje usmeril na privržence komunizma (posameznike doma in v tujini, politična gibanja, tuje vlade) ter jo odvrnil od resnične nevarnosti: moči države, komunistične ali nekomunistične. Makartizem ni poskrbel le za najbolj znan ameriški primer demonološkega pristopa, ampak tudi za enega najbolj skrajnih primerov te vrste napačnega presojanja; z malo verjetno nevarnostjo prevrata doma je nadomestil resnično grožnjo ruske moči.

Del takšnega pristopa k politiki je končno tudi prepričanje, da so problemi, ne glede na dozdevno brezupnost, rešljivi, če se jih le lotimo dobronamerno, kompetentno in z dovolj velikimi sredstvi. Že ob drugih priložnostih sem poizkušal razgaliti intelektualne in zgodovinske korenine tega prepričanja,² na tem mestu

¹ »Mores of the Present and Future« v »War and Other Essays« (Vojna in drugi eseji), New Haven: Yale University Press, 1911, stran 159.

² Scientific Man vs. Power Politics (Človek znanosti vs. politika moči), Chicago: University of Chicago Press, 1946.

bom le opozoril na njegovo trdovratno moč vztrajanja, kljub mnogim nasprotnim dokazom, kot so vietnamska vojna in splošno pojemanje ameriške moči. To daja nje prednosti ekonomskim rešitvam pred političnimi in vojaškimi, so močno okrepili potencialni prejemniki ekonomske pomoči, ki so imeli raje dobičkonosen ekonomski transfer kot pa tvegana diplomatska pogajanja.

Razlika med mednarodno politiko, kakršna v resnici je in iz nje izpeljano racionalno teorijo, je podobna razliki med fotografijo in naslikanim portretom. Fotografija pokaže vse, kar je mogoče videti s prostim očesom; naslikani portret ne pokaže vsega, kar je mogoče videti s prostim očesom, pokaže pa zato – ali vsaj poizkuša pokazati nekaj, česar s prostim očesom ni mogoče videti: človeško bistvo portretirane osebe.

Politični realizem ne vsebuje le teoretični, temveč tudi normativni element. Zaveda se, da je politična realnost polna naključij in sistemskih iracionalnosti ter opozarja na tipične vplive, ki jih imajo le-ti na zunanjo politiko. Vendar pa tako kot druge družbene teorije – zaradi teoretičnega razumevanja – poudarja racionalne elemente politične realnosti, ki je prav zaradi njih razumljiva za teorijo. Politični realizem daje teoretično konstrukcijo racionalne zunanje politike, ki se v praksi nikoli ne more popolnoma uresničiti.

Politični realizem tudi meni, da je racionalna zunanja politika dobra zunanja politika, ker edina zmanjšuje tveganja na najmanjšo možno mero, maksimalno povečuje koristi ter tako zadovoljuje moralni zahtevi po preudarnosti in politični zahtevi po uspešnosti. Politični realizem želi, da bi si bili fotografija in slika političnega sveta čim bolj podobni. Ker pa se zaveda neizbežne razlike med dobro, t. j. racionalno zunanjo politiko, in zunanjo politiko, kakršna ta v resnici je, politični realizem vztraja pri zahtevi, da se mora teorija osredotočiti na racionalne elemente politične realnosti, kot tudi, da mora biti zunanja politika racionalna glede na svoje lastne moralne in praktične cilje.

Dejstvo, da zunanja politika v praksi ne more uresničiti opisane teorije, še ni argument zoper to teorijo. Tak argument bi pomenil napačno razumevanje namena te knjige, ki ima za cilj predstaviti racionalno teorijo mednarodne politike, ne pa nekritično opisovati politično realnost. V praksi je, na primer, komaj mogoče najti idealen primer za ravnotežje moči, kar pa še zdaleč ne pomeni, da je ta zato neveljaven; pomeni le, da je realnost v tem smislu pomanjkljiva in jo moramo zato razumeti oz. vrednotiti kot poizkus približevanja k idealnemu sistemu ravnotežja moči.

3. Realizem meni, da je njegov ključni koncept interesa, definiranega kot moč objektivna in splošno veljavna kategorija, vendar mu ne podeljuje trdnega, enkrat za vselej danega pomena. Sama ideja interesa je seveda bistvenega pomena za politiko in neodvisna od okoliščin kraja in časa. Tukididovo izjavo, porojeno iz izkušenj starodavne Grčije, da so »identični interesi najbolj zanesljiva vez tako med državami kot med posamezniki«, je v 19. stoletju povzel lord Salisbury v opazki, da je »edina trajna združujoča vez« med narodi »odsotnost vseh nasprotujočih si interesov«. George Washington je misel povzdignil v splošno načelo vlade:

»Že površno poznavanje človekove narave nas prepriča, da je pri daleč največjem delu človeštva interes vodilno načelo in da je skoraj vsak posameznik bolj ali manj pod njegovim vplivom. Motivi za delovanje v splošno korist (public virtue) lahko za nekaj časa in v posebnih primerih spodbudijo ljudi k dejanjem, v katera njihovi interesi niso vpleteni; niso pa zadostni, da bi stalno generirali situacije, ki bi z rafinirano zahtevnostjo aktivirale ljudi, kot je to v primerih tako imenovanih

družbenih obveznosti (public duties). Malo ljudi se je voljnih kar naprej odreknati osebnim interesom ali ugodnostim na račun splošne blaginje (common good). Zardi tega je domišljavo vzklíkati gesla proti izprijenosti človeške rase: takšna so dejstva, dokazali so jih vsi narodi v vseh časih in če bi hoteli kaj spreminjati, bi morali najprej v dobršni meri spremeniti stroj človeka. Nobena institucija, ki ne temelji na domnevni resnici teh življenjskih pravil (maksim), ne more uspeti.«³

V tem stoletju je to misel dodatno obdelal Max Weber z naslednjo pripombo:

»Interesi – materialni in idealni – in ne ideje, neposredno obvladujejo človekova dejanja. Vendar pa so bile »podobe sveta« (images of the world), ki so jih te ideje ustvarile, zelo pogosto kretnice, ki so določile, po katerih tračnicah bo dinamizem interesov ohranjal dejanja v gibanju.«⁴

Vrsta interesa, ki določa politično akcijo v posameznem zgodovinskem obdobju pa je odvisna od političnega in kulturnega konteksta, v katerem je oblikovana neka zunanja politika. Cilji, za katere se utegnejo potegovati narodi in njihova zunanja politika, lahko zajemajo celotno lestvico ciljev, za katere so se kdajkoli potegovali, oziroma se utegnejo potegovati.

Enake ugotovitve veljajo tudi za koncept moči: njegov obseg in način uporabe sta določena s političnim in kulturnim okoljem. Moč lahko obsega vse, kar vzpostavlja in ohranja nadzor človeka nad človekom. Tako se razprostira nad vsemi družbenimi odnosi, ki služijo temu cilju, od fizičnega nasilja do najbolj subtilnih psiholoških vezi, s katerimi en um nadzira drugega. Moč zajema tudi dominacijo človeka nad človekom – tako v primerih, ko jo brzda moralne omejitve in nadzirajo ustavne garancije (constitutional safeguards) – kot je to v zahodnih demokracijah, in tudi v primerih, ko je moč neukročena, barbarska sila, ki upošteva le zakone svoje lastne moči in opravičuje svoj obstoj edino s samopovelečevanjem.

Politični realizem ne misli, da sedanjih pogojev, v katerih deluje zunanja politika in za katere sta značilni skrajna nestabilnost in stalno prisotna grožnja uporabe nasilja velikih razsežnosti, ni mogoče spremeniti. Ravnotežje sil je, na primer, eden od primerov takih trajnih elementov v vseh pluralističnih družbah, kar dobro vedo avtorji »The Federal Papers«, ki pa je sposoben delovati le v pogojih relativne stabilnosti in miroljubnih sporov. Če bi lahko generatorje takšnih pogojev prenesli na mednarodno prizorišče, potem bi tam prevladali pogoji stabilnosti in miru, kakršni so v daljših zgodovinskih obdobjih prevladovali med nekaterimi narodi.

Vse, kar velja za splošni značaj mednarodnih odnosov, velja tudi za nacionalno državo, na katero se v končni fazi sklicujejo vse sodobne zunanje politike. Realisti zares verjamejo, da je interes trajen standard, s katerim je potrebno ocenjevati in usmerjati politične akcije, medtem ko je sodobna povezava med interesom in nacionalno državo zgodovinski produkt, ki bo kot tak s časom tudi preminil. V stališčih realistov ni ničesar, kar bi govorilo zoper domnevo, da bo današnje delitev političnega sveta na nacionalne države zamenjala ureditev večjih enot povsem drugačnega značaja, kar bo bolj usklajeno s tehničnimi potenciali in moralnimi zahtevami sodobnega sveta.

Od drugih šol mišljenja se realisti ločujejo po odgovoru na nadvse pomembno vprašanje: kako, na kakšen način se bo preoblikoval današnji svet? Realisti so

³ The Writings of George Washington (Pisanja/dela Georga Washingtona), uredil John C. Fitzpatrick (Washington: United States Printing Office, 1931–44), poglavje X, stran 363.

⁴ Marianne Weber, Max Weber (Tuebingen: J. C. B. Mohr, 1926), stran 347–8, glej tudi Max Weber »Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie« (Tuebingen: J. C. B. Mohr, 1920), str. 252.

prepričani, da je mogoče to transformacijo doseči le s pomočjo spretnih manipulacij trajnih sil, ki so oblikovale preteklost in bodo prav tako oblikovale tudi prihodnost. Smatrajo, da sveta ni mogoče preoblikovati tako, da se politični realnosti, ki ima svoje zakonitosti, zoperstavlja abstrakten ideal, ki teh zakonitosti ne upošteva.

4. Politični realizem se zaveda moralnega pomena političnega dejanja. Prav tako se zaveda neizogibne napetosti med zahtevami morale in zahtevami uspešne politične akcije. Ni pa pripravljen te napetosti prikriti ali izbrisati z ustvarjanjem videza, da so politična dejstva bolj moralna, kot v resnici so, oziroma, da so moralni zakoni manj zahtevni, kot v resnici so. To bi pomenilo zamegljevanje tako moralnega kot političnega problema.

Realizem meni, da univerzalne moralne zakone v njihovih splošnih abstraktnih formulacijah ni mogoče uporabljati, ko gre za delovanje držav, ampak da jih je potrebno v takih primerih filtrirati skozi konkretne okoliščine kraja in časa. Posameznik lahko reče »Fiat iustitia, pereat mundus« (Naj se zgodi pravica, tudi če propade svet), država pa kaj takega v imenu tistih, za katere skrbi, nima pravice reči. Posameznik in država morata politično dejanje presojeti s splošnimi moralnimi načeli, kot je na primer svoboda. Pri tem ima posameznik moralno pravico, da se za takšno moralno načelo žrtvuje, medtem ko država nima pravice dovoliti, da bi s svojo moralno grajo (neke) kršitve svobode ovirala uspešno politično dejanje, ki jo navdihuje moralno načelo nacionalnega obstoja. Ne more biti politične moralnosti brez modrosti, to je, brez upoštevanja političnih posledic neke navidez sicer moralne akcije. Realizem torej meni, da je preudarnost – tehtanje posledic alternativnih političnih dejanj – v politiki najvišja vrlina. Etika ocenjuje neko dejanje abstraktno, glede na njegovo skladnost z moralnim zakonom, politična etika pa ocenjuje akcijo glede na njene politične posledice. To sta vedeli klasična in srednjeveška filozofija, vedel pa je tudi Lincoln, ko je dejal:

»Delam, kot najbolje znam in najbolje zmorem in tako nameravam ravnati do konca. Če se bo na koncu vse dobro izteklo, bo brez pomena vse, kar je bilo rečenega proti meni. Če pa se bo izkazalo, da nisem imel prav, mi niti deset angelov, ki bi trdili nasprotno, ne bo pomagalo«.

5. Politični realizem zavrača poistovetenje moralnih teženj neke določene države z univerzalnimi moralnimi zakoni. Tako kot razlikuje med resnico in mnenjem, razlikuje tudi med resnico in idolatrijo. Vse narode mika – le malo se jih je lahko dlje časa upiralo tej skušnjavi – da svoje lastne posebne težnje in dejanja odenejo v plašč univerzalnih moralnih ciljev. Eno je vedeti, da so narodi podrejeni moralnim zakonom, nekaj povsem drugega pa je pretvarjati se, da zanesljivo vemo, kaj je dobro in kaj slabo v odnosih med narodi. Ogromna razlika je med verovanjem, da stojijo vsi narodi pred človeku nedoumljivo Božjo sodbo, ter bogokletnim prepričanjem, da je Bog vedno na eni strani in da želi isto, kar si želi tista stran.

Lahkomiselno izenačevanje nekega nacionalizma z namerami (božje) Previdnosti je moralno neopravičljivo, saj pomeni tisti grešni napuh, pred katerim so vladajoče in vladane svarili grški tragedi in biblijski preroki. Takšno enačenje je tudi politično usodno, saj rado povzroči popačeno presojo, ki potem v pohodu slepe norosti uničuje cele narode in civilizacije, in to v imenu moralnega načela, ideala ali Boga samega.

Po drugi strani pa nas ravno koncept intresa, definiranega kot moč, varuje tako pred omenjenim moralnim ekscesom, kot tudi pred politično norostjo. Kajti, če gledamo na vse narode, vključno z lastnim, kot na politične entitete, ki stremijo

k uresničevanju njim ustreznih interesov, definiranih kot moč, smo sposobni vse pravično obravnavati. Pravično pa jih obravnavamo v dvojnem smislu: o drugih narodih sodimo tako, kot sodimo o svojem lastnem narodu, in ko to storimo, smo sposobni izvajati takšno politiko, ki bo spoštovala (tudi) interese drugih narodov, obenem pa seveda ščitila in razvijala svoje interese. Zmernost v politiki vedno odraža tudi zmernost v moralni presoji.

6. Razlika med političnim realizmom in drugimi šolami mišljenja je torej resnična in globoka. Ne glede na to, koliko je bila teorija političnega realizma napačno razumljena in napačno tolmačena, ni mogoče zanikati njenega razločnega intelektualnega in moralnega odnosa do političnih zadev (do vsega, kar je politično).

Politični realist intelektualno ohranja avtonomnost politične sfere, prav tako kot ekonomist, pravnik ali moralist ohranjajo avtonomnost svojih področij. Realist razmišlja v smislu interesa, definiranega kot moč, enako kot razmišlja ekonomist v smislu interesa, definiranega kot bogastvo, pravnik o usklajenosti dejanja z zakonskimi pravili, moralist pa o usklajenosti akcij z moralnimi načeli. Ekonomist postavlja vprašanje: »Kakšni so učinki te politike na blagostanje družbe in njenih delov?« Pravnik se vpraša: »Ali je ta politika v skladu z zakonskimi pravili?« Moralist zastavlja vprašanje: »Ali se ta politika ujema z moralnimi načeli?« Politični realist pa vpraša: »Kakšen je učinek te politike na moč naroda (ali Zvezne vlade, Kongresa, stranke, kmetijstva – pač odvisno od primera)?«

Politični realist se zaveda obstoja in pomembnosti vseh drugih miselnih standardov, a jih mora, izhajajoč iz svojega zornega kota, podrediti političnemu. Zato se razide z drugimi šolami v trenutku, ko hočejo vsiliti svoje standarde razmišljanja na področje politike. V tem trenutku politični realizem z »legalistično moralističnim odnosom« prenese problem v mednarodno politiko; in ta problem ni, kot trdijo nekateri, le namišljen problem, ampak zadeva samo bistvo spora, na kar kažejo mnogi primeri iz zgodovine. Trije bodo dovolj za dokaz.⁵

Leta 1939 je Sovjetska zveza napadla Finsko, kar je postavilo Francijo in Veliko Britanijo pred dva problema: pravnega in političnega. Ali je šlo za kršitev pakta Lige narodov (Covenant of the League of Nations), in če je, kako lahko ukrepata Francija in Velika Britanija? Na vprašanje o zakonitosti akcije je bilo lahko odgovoriti pritrdilno, saj je Sovjetska zveza zelo očitno storila nekaj, kar je bilo s paktom prepovedano. Odgovor na politično vprašanje pa je bil odvisen, prvič, od načina, kako je ruska akcija prizadela intrese Francije in Velike Britanije, drugič, od obstoječe delitve moči med Francijo in Veliko Britanijo na eni ter Sovjetsko zvezo in drugimi potencialno sovražnimi narodi, posebno Nemčijo, na drugi strani, in tretjič, od vpliva, ki bi ga utegnili imeti nasprotni ukrepi Francije in Velike Britanije na njune interese in na delitev moči v prihodnje. Francija in Velika Britanija sta kot vodilni članici v Ligi narodov poskrbeli, da je bila Sovjetska zveza iz Lige izključena, sami pa bi se skoraj znašli skupaj s Finsko v vojni proti Sovjetski zvezi, če jima tega ne bi preprečila Švedska, ki je prepovedala njunim četam prehod preko svojega ozemlja na poti na Finsko. Le malo je torej manjkalo, da se nista Francija in Velika Britanija zapletli v vojno s Sovjetsko zvezo in Nemčijo – rešilo ju je le švedsko nasprotovanje.

Politika Francije in Velike Britanije je bila klasičen primer legalističnega pri-

⁵ Glej druge primere, našteje v delu Hansa J. Morgenthaua »Another Great Debate: The National Interest of the United States« (Še ena »velika razprava«: nacionalni interes Združenih držav), *The American Political Science Review*, poglavje XLVI (december 1952), str. 979, glej tudi Hans J. Morgenthau »Politics in the 20 Century« (Politika v 20. stoletju), poglavje I, »The Decline of Democratic Politics« (Upadanje demokratične politike), Chicago: University of Chicago Press, 1962, str. 79.

stopa: državi sta dovolili, da je odgovor na vprašanje o zakonitosti, ki je bil v svoji sferi legitimen, določil njuno politično akcijo. Namesto da bi si zastavili obe vprašanji, tako o zakonitosti kot o moči, sta si zastavili le eno – vprašanje o zakonitosti, in odgovor, ki sta ga dobili, ni mogel imeti nobene zveze s problemom, od katerega bi bil lahko odvisen celo njen obstoj.

Drugi primer ilustrira »moralistični pristop« k mednarodni politiki in zadeva mednarodni status komunistične vlade Kitajske. Vzpon te vlade je namreč postavil zahodni svet pred dva problema – moralnega in političnega. Ali sta narava in politika te vlade v skladu s moralnimi načeli zahodnega sveta? Ali naj se zahodni svet sploh ukvarja s tako vladjo? Odgovor na prvo vprašanje je bil seveda negativen, ni pa bil nujno negativen tudi odgovor na drugo vprašanje. Standard razmišljanja, ki so ga uporabili pri prvem – moralem vprašanju, je bil preprosto testiranje narave in politike komunistične vlade Kitajske z načeli zahodne moralnosti. Pri drugem – političnem vprašanju pa je šlo za kompliciran test vpletenih interesov in razpoložljive moči na obeh straneh ter vpliva, ki bi ga imela takšna ali drugačna akcija na te interese in moč. Aplikacija tega testa bi seveda lahko privedla do zaključka, da je bolj modro, ne imeti s komunistično vladjo Kitajske nobenega opravka. Da pa so do tega sklepa prišli tako, da so popolnoma zanemarili omenjeni test ter odgovorili na politično vprašanje, kot da bi šlo za moralni problem, je pomenilo demonstracijo klasičnega primera »moralističnega pristopa« k mednarodni politiki.

Tretji primer jasno ilustrira nasprotje med realističnim in legalistično-moralističnim pristopom k zunanji politiki. Velika Britanija je, kot eden od garantov belgijske nevtralnosti, avgusta leta 1914 stopila v vojno z Nemčijo, ker je le-ta kršila nevtralnost Belgije. Dejanje Velike Britanije je bilo mogoče opravičevati tako v realističnem kot legalistično-moralističnem smislu. V realističnem smislu je bilo mogoče dokazovati, da je bilo za britansko zunanjo politiko že stoletja samo po sebi umevno, da preprečuje nadzor nad t.i. »Low Countries« katerekoli sovražni sili. Torej ni šlo toliko za kršenje belgijske nevtralnosti kot take, ampak za sovražne namere kršitelja, kar je dalo Britancem racionalni razlog za intervencijo. Če bi bil kršitelj kdo drug in ne Nemčija, morda Velika Britanija sploh ne bi posredovala. Takšno stališče je zastopal tedanji britanski zunanji minister sir Edvard Grey. Njegov namestnik Hardinge mu je leta 1908 dejal: »Če bi Francija kršila belgijsko nevtralnost v vojni proti Nemčiji, je malo verjetno, da bi Velika Britanija ali Rusija sploh mignili s prstom. Če pa bi belgijsko nevtralnost kršila Nemčija, bi najbrž prišlo do nasprotnih ukrepov.« Na to pripombo mu je sir Edward Grey odgovoril: »Točno tako je«. Seveda pa bi se lahko držali tudi legalistične in moralistične pozicije, po kateri kršitev belgijske nevtralnosti kot take (per se) – zaradi svojih legalnih in moralnih defektov in ne glede na vpletene interese ali identiteto kršitelja – opravičuje britansko, in kar se tega tiče, tudi ameriško intervencijo. Takšno stališče je na primer zastopal Theodore Roosevelt v svojem pismu siru Edwardu Greyu 22. januarja 1915 leta:

»Zame je bila pomembna Belgija. Če bi Francija ali Anglija nastopili proti njej tako, kot je nastopila Nemčija, bi jima ravno tako nasprotoval, natančno tako, kot sedaj nasprotujem Nemčiji. Močno odobravam vaše dejanje in vidim v njem model za ravnanje vseh tistih, ki verjamejo v častno spoštovanje pogodb in mednarodno moralo. Takšno stališče zavzemam kot Američan, ki ni nič bolj Anglež kot je Nemec, in ki si lojalno prizadeva služiti interesom svoje domovine, ki pa se tudi trudi po svojih močeh za pravico in dostojnost človeštva ter se zato čuti dolžnega soditi o ravnanju vseh drugih narodov ob katerikoli priložnosti«.

Dejstvo, da realisti branijo avtonomnost politične sfere pred vdiranjem drugih načinov razmišljanja, ne pomeni nespoštovanja obstoja in pomena teh drugih načinov razmišljanja. Pomeni le, da mora imeti vsak od njih svoje ustrezno področje in funkcijo. Politični realizem temelji na pluralističnem konceptu/razumevanju človekove narave. Realen človek (človek iz mesa in krvi) je sestavljen iz »ekonomskega človeka«, »političnega človeka«, »moralnega človeka«, »religioznega človeka« in tako dalje. Človek, ki ne bi bil nič drugega kot »politični človek«, bi bil zver, saj bi mu manjkali vsi moralni zadržki. Človek, ki bi bil zgolj »moralni človek«, bi bil bedak, ker bi mu manjkala modrost. Človek, ki ne bi bil nič drugega kot »religiozni človek«, bi bil svetnik, saj ne bi imel posvetnih želja.

S tem, ko priznava različne strani človekove narave, politični realizem tudi priznava, da je zaradi razumevanja teh različnih strani potrebno vsako od njih obravnavati na njej lasten način. Z drugimi besedami, če želim razumeti »religioznega človeka«, moram začasno odmisлити vse druge strani človekove narave in obravnavati to, kakor da je edina. Še več, pri religiozni sferi moram uporabiti njej ustrezen mišljenski standard, pri tem pa se ves čas zavedati obstoja drugih standardov in njihovega dejanskega vpliva na religiozne kvalitete človeka. Podobno velja za vse druge strani človekove narave. Noben sodoben ekonomist, na primer, si ne bi svoje znanosti in njenih relacij do drugih znanosti predstavljal kako drugače. Ravno skozi takšen proces emancipacije od ostalih miselnih standardov in razvijanja ustreznega standarda na svojem področju, se je ekonomija razvila v avtonomno teorijo človekovih ekonomskih dejanj. Namen političnega realizma je prispevati k podrobnemu razvoju na področju politike.

Naravno je, da politična teorija, ki temelji na takšnih načelih, ne doživlja enoglasne potrditve, kot je ne doživlja, kar se tega tiče, takšna zunanja politika. Tako teorija kot politika namreč zadevata ob dva nasprotna trenda v naši kulturi, ki se ne moreta sprijazniti z domnevami in rezultati racionalne objektivne politične teorije. Eden od obeh trendov podcenjuje vlogo moči v družbi zaradi razlogov, ki izhajajo iz izkušenj in filozofije 19. stoletja – o čemer bo obširneje govora malo kasneje. Drugi trend, ki nasprotuje realistični politični teoriji in praksi, pa izhaja iz same narave odnosov, ki ostajajo in morajo obstajati med človekovim umom in politično sfero. Zaradi razlogov, o katerih bomo govorili kasneje, človekov um v vsakodnevnih operacijah ne prenese odkritega pogleda na politično realnost, ampak mora prikrivati, sprevračati, podcenjevati, in olepševati resnico. Bolj ko to počne, bolj je posameznik dejavno vpleten v politične procese, še posebno tiste v mednarodni politiki. Človek kot politična žival je sposoben živeti in biti zadovoljen s seboj in soljudmi le, če samega sebe vara o naravi politike ter vlogi, ki jo igra na političnem prizorišču.

Neizbežno je torej, da mora teorija, ki poizkuša razumeti mednarodno politiko, kakšna v resnici je in kot bi morala biti v luči svoje prave resnične narave, in ne taka, kakršno bi jo ljudje radi videli, premagati psihološki odpor, na katerega večina drugih področij učenja morda sploh ne naleti. Knjiga, posvečena teoretičnemu razumevanju mednarodne politike, zahteva zato posebno razlago in opravičilo.

Prevedla: Sonja Čujović